

G. Komoróczy Emőke

„Az álmai se váltak meg tőle..”

(Mátyus Aliz műveiről)

„Ha az emlékfoszlányokat írhatod meg a gyerekkorodról, ha azt írhatod meg, arról írhatasz, ami kihozta belőled az összes eddig leírt mondatodat, megvan a világ, amiből lettél. Köszönd anyádnak, apádnak, meg az övéiknek, meg a dédeknek és ükőknek, köszönd mindazoknak, akikkel összetalálkoztál, s annak főképp, aki általad lett.”

(*Anyá meghalt* c. kötetének fülszövege)

Viszonylag későn, túl „az emberélet útjának felén” érkezett a szépirodalomba Mátyus Aliz, de annál érettebb, mélyen személyes és sajátosan modern prózával.

1948. márc. 25-én született Zalalövőn; kilenc hónapos volt, amikor a család Pápara költözött – így Pápa lett „felnevelő” városa: itt élt 18 éves koráig. Érettségi után egy évet tanított Lovászpatonán, majd az ELTE Bölcsészettudományi Karán a magyar–orosznépművelés szakot elvégezve, 1973-ban a Népművelési Intézet Kutatási Osztályára került. Szociológiai tanulmányai és szociográfiái a *Valóság*, *Mozgó világ*, *Élet és Irodalom*, *Kultúra és közösség* stb. folyóiratokban jelentek meg; s fiatal kutatóként nagy ambícióval vett részt a hetvenes évek végén újrainduló falukutató programban.

Első önálló kötete a nagyhírű *Magyarország felfedezése* sorozatban jelent meg (*Holnapon innen, tegnapon túl*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1980); ebben a faluról fölkerült, Budapesten a textiliparban elhelyezkedő „kétlaki” (már nem paraszt, de életformájukban nem is igazán munkás) életet élő fiatal lányok célját, lehetőségeit, érdeklődési körét, a kultúrához való viszonyát stb. vizsgálja. A leányszálláson lakó fiatalokkal beszélgetve kiemel néhány „tipikus”-nak mondható sorsot; igyekszik „belülről” megismerni/bemutatni őket, vizsgálva közös motivációikat. Feljönnek Pestre 14-15-évesen, hogy gép mellé álljanak, szakmát tanuljanak; de a főváros nem ad otthont nekik; a munkásszállón üresnek érzik „uniformizált” életüket; párra csak ritkán találnak. Egyikük-másikuk elzúllik, néhányan „leányanyaként” is próbálják megállni a helyüket, felnevelni gyereküket; többségük – érthetően – visszamenekül a biztonságosabb falusi életbe. S aztán családot alapítván, élük tovább ugyanazt az életformát, amelyből korábban ki akartak szakadni. Ugyanazokkal a problémákkal kell megküzdeniük, mint a szüleiknek kellett, s amelyektől megpróbáltak elmenekülni. „Meséik”, tapasztalataik nyomán azonban útra kel a következő nemzedék is, hogy nővérét – bátyját – falubelijét – barátját követve „szerencsét próbáljon”. Így az oda- s visszaáramlás vég nélkül folytatódik.

Mikor a mű született, mindegy volt, hogy a nagyváros nem tud „felszívni”, magába

fogadni annyi embert, amennyit vidékről a fővárosba szerveztek, az volt a fontos, hogy egy iparág megoldja munkaerőgondjait, s hogy közben ki is mozdít a falujából minél több fiatal. Belekóstoltatták őket a munkáslétbe, még ha annak a legalsó szintjébe is, s az újonnan érkezők, mintakövetésen alapuló életük miatt átörökítették az elődöktől szűkre szabott világukat, amire hazatérve mégis nosztalgiával, azokat szabad éveknak látva gondoltak.

Mátyus Aliz már ekkor színesen, itt-ott szépirodalmi eszközökkel, jó szerkesztői érzékkel tárja elénk az általa feldolgozott életanyagot. Kiválasztott interjúalanyairól bensőséges „közelképet” készít, felkutatva családi háttérüket is. Szociológiai rétegtanulmányokat folytat, s szociográfikus szakszerűséggel mutatja be a Kelenföldi Textilgyár (a két világháború között *Goldberger*-gyár) történetét, az ott dolgozó munkások összetételét, a tanműhelyek életét, a szakoktatás helyzetét, a munkásszálláson folyó élet kiszolgáltatottságát, alacsony kulturális nivóját. Legnagyobb szórakozás számukra a Vidámpark, de életük valójában a gyár, a leányszállás legszűkebb körzetében telik. Oka ennek a nagyon fárasztó három műszak, s a gyár gyakorlata: a leányszálláson élő lányok tarthatóak bent a legkönnyebben túlorázni (a többi nőnek családja van), számítanak a szállói lányokra.

A szerző láttatja a faluról való feláramoltatást, amihez a gyáraknak megvolt a – személyességen alapuló – speciális módszere. A szervezők megjelentek falun, a lányokat csábította a lehetőség, hogy Budapestre menjenek, a szülők pedig megnyugodtak, mert mintegy rábízta a gyerekeket a szervezőre, akit sem ők, sem a lányuk, nagy valószínűséggel nem látott soha többé. A gyárban dolgozó, munkásszálláson lakó lányoknak a férjhez menés volt és maradt – akárhány évet töltöttek is el a textiliparban – az egyetlen cél és perspektíva. Ebbéli esélyeiket nagyon rontotta, hogy ismerkedési helyek és lehetőségek híján ugyanazok a fiúk kerültek kapcsolatba egymás után, más és más lányokkal, ami a szállón belül is megmérgezte a levegőt. Csak akiben nagyon erős volt a szabványsors elleni lázadás, s valódi ambíció fűtötte, az – sok szenvedéssel, küzdelemmel bár, de – rátalált *egyéni* útjára. Ilyen a könyvben a céltudatos, önérzetes Horgas Flóra. A „szálakat elvarró” utolsó fejezetben, amelyben az író a „révbe érésről” faggatta hősnőit (a Tákosról felkerült Ősz Katit, a nevelőotthonból kikerült, majd Szolnokra férjhez ment Milák Erzsit, a Kazincbarcikáról jött, talpraesett, ügyes Szij Marit, a tanyasi Tollár Icát stb.), szinte egyöntetűen azt válaszolták: „Pesten jobb volt, mert szabadok voltunk, oda mentünk, ahova akartunk”; de most már jobb itt (vidéken, régi otthonukban), mert odaköti őket a lakás, a férj, a gyerekek.

No és ma, 30 év múltán? Mit kezdhet az magával, aki faluról „szerencsét próbálni” a városba jön?

Mátyus Aliz további szociológiai kutatásai már a vidéki életformára irányulnak. A fővárostól távol, a Zemplénben választ egy zárt falut, határ mentit, ahol „megállt az idő”, s őriznek egy élhető falurendet és motiváló viszonyrendet. Pusztafalun falukutatóként

eltöltött éveinek gyűjtései alapján íródott meg egy faluszociográfia, egy tanulmánykötet és a Faluregény. Közben 1980-ban a Kiskunságban tanyát vesz, hogy a pusztulásra ítélt magyar tanyavilág értékeit megismerje.

Tausz Katalinnal közös könyvük a *Maga-ura parasztok és uradalmi cselédek* (Magvető Könyvkiadó, Gyorsuló idő sorozat, Bp., 1984). Tausz Katalin a Tiszamenti uradalom volt cselédeinek életkörülményeit vizsgálja; Mátyus Aliz a „maga-ura parasztok” életformáját, Pusztafalun, e magát tatár falunak tartó településen, amely a saját – évszázadokon át kimunkált – hagyományrendszerét a „létező szocializmus” közegében is megőrizte. Közlebről megismerve az itt élő embereket, úgy látja: azok – viszontagságos történelmük ellenére – öntörvényűek és autonómak, s ehhez tartozó életszemlélettel rendelkeznek. „Pusztafalun mindenért és minden ellen, mindig mindent megtettek az emberek. /.../ Ha alulmaradtak, akár fufanggal, akár az elnyert bölcsességre hivatkozva, azt is a javukra fordították. /.../ Megegettség, feladás, meg a szegénységbe beletörődés ellen, ez a falu minden gazdájában azt erősítette, hogy *hit* kell, *erő* kell, és másképp lesz. /.../ Feleselt is a pusztafalui ember, még az istennel is, ha el kellett volna fogadnia, hogy legyőzetett.”

A szociográfikus faluelemezést itt is érdekes, íróilag megformált miniportrék tarkítják (a csordás, a pásztorok, a módosabb és a szegényebb családok, a földosztók és az igazságkeresők egy-egy jellegzetes képviselője; s mint a legkeményebb „örökös ellenállók” szimbóluma, a „farkas-vagány” Tari Kuppó, aki nem volt hajlandó belépni a téeszbe, ezért megkínózták az ÁVO-n, megfosztották mindenétől; de ő így sem hajolt meg: büszkén kívülálló maradt, önérzetesen alkalmi munkákból tartotta fenn magát). Meglepően hiteles a kép a falu tudatos tönkrevésének folyamatáról, amely az ún. „szocializmus” jegyében zajlott, s amit a hivatalos politika „modernizációként” próbált feltüntetni; miközben a tradicionális életforma szétroncsolására törekedett. A falu élete mindaddig szerves, összehangolt volt. „Mindenki minden pillanatban érezte, érzékelte a másikhoz illését-illeszkedését. Úgy, ahogy egy zenekarban.” A tatárok leszármazottai először fent a hegyen éltek, majd lehúzódtak a két hegy közötti völgybe, elszaporodtak; az újaknak és a még újabbaknak átadták az ősi tudást; „örökítették a tehetséget, áterősítették a hitet, megerősítették a minden évben learatott búzával, örökkévalóvá tették a fölépült házzal.”

A közösség megtartó ereje segített az egyéneknek túlélni a nehéz időket, az újabb kori történelem keserves fordulatait. Nem véletlen tehát, hogy az új hatalom épp ezt a közösséget igyekezett minden erejével szétroncsolni. 1945-ben a volt Károlyi-birtokból erdőt osztottak a szegényebb családoknak, ami bántotta a módosabb gazdák igazságérzetét, mert megszüntette a falu belső rendjét: a természetes tekintélyre, munkamorálra épülő hierarchiát. Az 50-es években az állami gazdaság kisajátította az erdőt; így ott bérmunkában többen dolgozhattak, de az önellátó gazdák közül sokan belerokkantak a beszolgáltatásokba, elszegényedtek; így ők is bérmunkát vállaltak, vagy csempészésre

adták a fejüket. Az '56-os népfelkelést természetesen jogosnak érezték („a kormány nem vette észre, hogy a paraszttól akkor is el akarnak venni, amikor már neki sincsen”); de aztán beletörődtek a megváltoztathatatlanba. 1960-ban a téesszervezés bolygatta fel a falu életét; a tanácselnök agitált („Eddig úgy állt Pusztafalu, mint egy fellegvár /.../ nem lehetett megbirkózni vele. De most már hallgatnunk kell az időök szavára”); a gazdák engedtek, majd ugyanolyan lelkiismeretesen dolgoztak tovább a „közösben”, mint a sajátjukban. Eleinte a magukválasztotta elnökök irányították a munkát; őket azonban sorra ellehetetlenítették fent a „járásnál”. Addig mesterkedtek „odafent”, míg 1974-ben sikerült egy „dobzse” elnököt a gazdák nyakába ültetni, aki aztán végrehajtotta a téesszervezéseket: a központ Fűzérkomlóra helyeződött át. A téesszervezés egyszerű munkahely lett; az öregek visszahúzódtak a háztájiba, állatot tartottak; a fiatalok pedig elvándoroltak (ki szakmát tanulni, ki a közeli Hollóházára dolgozni stb.). Mivel nem volt életterük otthon, többségük a szülőök/nagyszülőök támogatásával építkezett – másutt. Így ürültek ki, sorvadtak el a magyar falvak; s e folyamatnak mindmáig nem is lehet/ett/ gátat vetni.

Mátyus Aliz kiskunsági tanyájáról *Képzlet* című könyve (Válogatott írások, Pápa, 1999) egy-egy írása beszél. A vidékkel és az alföldi tanyasi emberekkel való ismerkedést akkor kezdte meg, amikor 1980 nyarán tizedmagával (akik között volt író, fadaragó, belső építész, bőrös, nemezkészítő stb.) arra vállalkozott, hogy a Kiskunsági Nemzeti Park egyik tanyáján jurtat építsenek. „Bóklászatott, madarakat nézett, homok-utak szélén üldögélt, barátkozott a siklókkel és a sünökkel.” Jártában-keltében, öregasszonyokkal beszélgetve tudta meg, hogy az egyik tanya eladó – tulajdonosa a balázspusztai tanya-központban építkezett. Még abban az évben megvette; s azóta ez a második otthona. Mint azt *Tanyakönyv* című írásában írja: „A tanyaépületeket körülvette a léckerítés, azon kívül jöttek a tanyaához tartozó földek”, amelyeket bokrok, olajfák öveztek. A hátsó határt a szőlő képezte; az elsőt a rét felőli oldalon a jegenyefák, oválishan elhelyezkedve, kis töltés-magaslaton. Megérezte itt „a belső terek védettségét”, ami lehetőséget kínált neki a nyugodt szemlélődésre. Jegenyékkel körülvett ovális rétéjén feje fölé a Balassimegénekelte „ó nagy kerek kék ég”, „Isten palotája” borult.

Pusztafalun szerzett élményeit, megfigyeléseit szociográfiákban és tanulmányokban dolgozza fel, melyeket *Pusztafalu* címen önálló kötetben fog össze (Művelődéskutató Intézet, Bp., 1987); s ezzel párhuzamosan írja meg első regényét is (*Faluregény*, Magvető Könyvkiadó, Bp., 1987).

Az előbbiben mint tudományos kutató objektív szemlélettel vizsgálja a *szabad* parasztfalu önellátásra berendezkedett létmódját, a közösség és az egyén viszonyát, a „maga-ura-paraszto” szilárd erkölcsi tartását, munkamorálját, kiváló gazdálkodási képességeit (*Aprófalvak előtörténete és mai társadalmi szerepük; Pusztafalu fejlődés-és leépülés-története*). Átfogó tanulmányokban analizálja a hagyomány összetartó erejét a közösség belső rendjének kialakításában; közösség és vezető viszonyát, a vezetői

stílus meghatározó szerepét a falu egészséges életműködését illetően (*Hagyományok, perspektívák és vezetői stratégiák egy faluközösségben*); valamint néhány kiváló, példás család kiemelkedően fontos szerepét a falu önszerveződésében, a magasabb szintű közösségi létforma kialakításában. Ha az ilyen családokat megfosztják a hatni-tudás lehetőségétől, a közösség leépül (*Ki győzi legyőzni? Három generációnyi hallgatag ember, Egy falu három generációja*). Akkor, amikor erről még alig lehetett beszélni, a szerző már élesen megfogalmazza: a „munkavállalóvá” degradált ember elveszíti motivációit, s személyes biztonságán kívül egy idő után csak az egyéni jólét érdekli – ezért csupán felhalmoz, nem fejleszt; a falu közös érdekei helyett csak magánérdekeiben gondolkodik. Így alakult ki voltaképpen a késő Kádár-korszak „fogyasztói” típusa; hiszen ez a folyamat az egész országban lezajlott a 70-es évek derekától fogva. Így Pusztafalut szimbolikus „mintavétel”-nek is tekinthetjük. Mátyus Aliz jó érzékkel hívja fel a figyelmet *A faluközösség érdekei szerint változatra*: 1976-tól a református lelkész kezdte szervezni a falu közösségi életét – nem is eredménytelenül! Társadalmi munkával új-jáépítették, 1981-ben felszentelték a templomot; fenntartják a postát, az iskolát stb. A közművesítésre, nagyobb arányú modernizációra természetesen ez az erőforrás már nem elegendő. Így a szerző konklúziója: „A pusztafalusi ’fejlődéstörténet’ megmutatja, milyen területeken kellene hajtóerőket beindítani ahhoz, hogy ezek a faluközösségek XX. századi civilizációs szinten s ennek megfelelő gyakorlattal élhessék életüket”.

Csakhogy épp ezt nem akarta elősegíteni a pártállam; s e tekintetben a rendszerváltozás sem hozott fordulatot. Az aprófalvak nemhogy életre kaptak volna – még inkább kiürültek, s talán végérvényesen el is sorvadnak...

A *Faluregény*, amelyet Mátyus Aliz Pusztafalu múltjáról, jelenéről, legendáiról és különleges személyiségeiről írt, már jóval több, mint szociográfia; bár itt-ott még szociográfikus elemek szövik át. Itt is a közösség sorsa áll a középpontban; benne a személyes életek – mint hullámok az Életfolyóban – összetalálkoznak, elválnak, egymásra torlódnak, egymást erősítve-gyengítve sodródnak. A szerzőt leginkább az a kérdés foglalkoztatja: „miért képtelen és eredménytelen a parasztság felemelkedéséért küzdő falubeli legény, a suszter fia minden erőfeszítése”; holott élete szervesen összefonódott a közösség életével? Már kisfiú korában verseket írt, elbűvölten hallgatta az ős-öreg bábaasszony, Tapaza és a fiatalabb javasasszony, Murinkó meséit, csodás történeteit tündérekről, boszorkányokról; s mint talizmánt őrizte haláláig a Tapazától kapott lófej-formájú, lyukacsos csipkekövet: a faluszellem kézzel fogható, titkos „üzenetét”. A legenda szerint Tünadánnak, a hegyi tündérnek, a szél szerelmesének küldte egykoron tengeristen-apja a követ, amelyet az ördög patája szikráztatott ki a hegyből; de azt Tari Kuppó találta meg, s ő Tapazának adta át. Így lett Tapaza élethalál titkainak tudója; asszonyok megszabadítója nem kívánt terhüktől. Ő bízta rá halála előtt a csodakövet a suszter fiára.

A falu mesebeli ködbe vesző históriája csupán mozaikosan elevenedik meg a regény

lapjain. Ebbe fonódik bele a Szádeczky lelkészcsalád több nemzedékének életútja, s a legenda/valóság határán lebegő sorsok. Murga Ida, a falu első elvált asszonya Tapaza és Murinkó titokzatos és tiltott „mesterségét” megörökölve, szabad és világon kívüli életet élve őrzi s viszi tovább Tapaza titkát; így a tradíciók áthatják a modern életet is. Maguk a helyszínek is, ahol a történetek játszódnak, különlegesen, sejtelmesen – a kitalált nevek pedig akár tatár-kori maradványok is lehetnének. A hajdan virágzó település neve eredetileg *Pázsitosújfalu* volt, míg csak egy szörnyű tűzvész el nem pusztította. Tapaza anyja még szemtanúja volt az iszonyatos varázslatnak, „amikor a temető melletti házak égtek sorba /.../ de a temetőben sem maradt más, csak elszenesedett gombfák és kopjafák. Azóta lett *Pusztafalu* a neve. Varázslatos dombok-hegyek övezik (Sátor-, Korporsó-, Korom-, Király-, Tolvaj-hegy, Akasztó-domb, Pletyka-domb, Pityergő-domb stb.). A hóborította fenyevesekből Tünadán, az erdei ember, csak olykor-olykor szállt alá élelemért éjszaka a tavaszodó faluba. „Negyven évet élt csalánlevélen. Azóta, mióta elmenekült az emberek közül, mert megbizonyosodott róla, hogy ha még dühében kívánja is valaki vesztét, az akkor is beteljesül.” Huszonegy év után már nem álmodott emberekről; élt a csillagos ég sátra alatt, „hegyi patakok kristálytisza vize mellett”.

A falu mitológiájához szorosan hozzátartoznak a rendkívüli emberek s a képzelet teremtette fura figurák, akiktől gyerekek-felnőttek egyaránt tartanak, mert nem tudni, mikor bukkannak elő lidércként, s mivel rontják meg a ma élők életét. Ugyanakkor persze segíthetik is őket. Tari Kuppó vénséges vén apja, Tutotó egyszer, nyakig érő hóban feljutott az Izrához, s megpillantotta magát az emberarcú Istent. Gagus, Kunku, Kiri, Vacu, Dzsindzsimér, Kopasz Pásztor és a többiek: mind-mind az Időből kiesett, történetükkel már-már legendává vált árnyalakok, akik – eleven kísértetként – hol itt, hol ott bukkannak fel. Az ő egymásba fonódó sorsukból szövődik össze a falu rejtett élete. Tapaza anyja, a hegyi asszony egy favágótanyán élt ki tudja, mióta a rengetegben; még az egész hegyet megrázó pusztító földrengés idején is ott maradt: szerette az erdőt, amely „ugyanúgy otthona volt, mint a ház, amelyet az embere épített”. Az ő embere, akivel szorosan összetartozott, még ha nem is éltek egymás mellett. Szerelmükből született Tapaza. Anya és leánya addig élt a hegyen, mígnem szalmás tetejű kunyhójuk le nem égett. Ebből megtudta az asszony: meghalt az embere. „A tűz nem ellenség – motyogta magában. – Csak eljön, ha kell, ahogy a halál”. Most már leköltözhetnek a faluba, nem volt többé kít visszavárni a hegyre...

Ebben a különleges világban, ahol még természetes volt a hűség és az embereket szoros kötelékek fűzték egymáshoz, nőtt fel a suszter fia. A falu református lelkésze és a tanító úr, mint különösen jóeszű gyereket már 1937-ben Sárospatakra küldte őt tanulni; oda, ahova korábban csak a Szádeczky papcsalád fiai juthattak el nemzedékek óta. A suszter fiának története voltaképpen az egész „népből jött” értelmiség, a népfőiskolák jól képzett, mély küldetésstudattal útnak induló, a parasztság felemelkedéséért elkötelezetten küzdő fiainak sorsát szimbolizálja. A háborúból hazatérve a Parasztszö-

vetségben kezdett el dolgozni: a népfőiskolán szerzett ismeretekre oktatta a gazdákat, s barátjával kidolgozta a népegyetem tervét. Még Veres Péterrel is vitába szállt a vallás, az erkölcsi nevelés védelmében (a Biblia nélkül nincs jövő – mondogatta; s ma már látjuk: neki volt igaza). A Kommunista Párton belül is kiállt a „külön út” védelmében: „a megoldást majd mi, parasztek, magunk keressük meg”. Egész életét, sőt családjáét is alárendelte a közösség sorsának jobbításáért végzett tevékenységnek: bibliai tömör-ségű röplapokat fogalmazott, gyűléseket szervezett s tüzelő beszédeket tartott. Végül a budapesti elvtársak megelégteltek „népképviseleti” misszióját, s legjobb barátját figyelmeztették: „A barátod, mint egy fanatizált harci szónok /.../ észre sem veszi, hogy már nem a mi nótánkat fújja. Ha ilyenek a módszerei, már nem is velünk van, hanem ellenünk!” Egy szép napon aztán visszavonják megbízólevelüket, s mindkettejüket máshová helyezik. Majd csak a suszter fia anyjának temetésén találkoznak újra Pusztafalun; de akkorra már a Parasztszövetséget is rég felszámolták.

Így kezdődött tehát a diktatúra, amely rejtett, alattomos eszközökkel sorra megfulasztotta mindazokat, akik valóban a népért, a magyar falu felvirágoztatásáért próbáltak valamit tenni. A suszter fia nem lehetett ugyan „népvezér”; de a későbbiekben is a falut „szolgált”: „Az állami gazdaságokba, ahol itt is, ott is néhány évet töltött, a pusztafalusiakat szállíttatta munkára; így azok teljesíteni tudták beszoigáltatásaikat, s azon felül még vetni való gabonájuk is maradt. Ünnepek előtt a bérük egy részét természetben adatta ki nekik. Így volt miből sütniük-főzniük húsvétra-karácsonyra.”

Hű maradt tehát a falu szelleméhez s az emberekhez, akik közül útjára indult. Tapaza csipkeköve áldást hozóan kísérte végig egész életét...

Mátyus Aliz 32 éves korában (tehát a „krisztusi korban”, ha ez a fogalom nőkre is vonatkoztatható!) veszítette el anyját (így bizonyos értelemben a szülői házat is), s jutott hozzá tanyájához, s 40 éves, amikor gyereke lesz. Neki írja – a 40 év korkülönbség tudatában – az *Anyá meghalt* című kötetét (Széphalom Könyvműhely Bp., 1992). Szépirodalmi eszközökkel, egyes szám első személyben, szubjektív hangvételű kerek kis elbeszélésekben örökíti meg a család történetének leglényegesebb mozzanatait.

A könyv egyik legfontosabb, az író nő egész tudatvilágát átformáló eseménye: *A tűz*, amelyet úgy élt át, mint egyfajta „kishalált”. Utána mássá lett: újjászületett. Egy márciusi éjszakán, félálomban furcsa koppanásokat hallott, s különös, sárga fény áradt be szobájába; amint feleszmélt, látta: ég a ház! „A tető lángban állt. Vakítóan égett a nád”; az erős szél „hordta a tetőről az égő csóvákat, vitte a szikrát. Mint egy tűzijáték, olyan volt a ház körül.” A kisház még sértetlen. Vajon oda is átterjed a tűz? Álldogált a kisház konyhájának ajtaja előtt; a nagyházról már eltűnt a tető, a szomszédok sehol. Hirtelen fülsiketítő hang – a gázipalack robbant fel, s már égett az ablakkeret, az ablaküveg megolvadt, lánggra kapott az ágynemű, aztán a bútorok. S most farkasszemet nézve a hatalmas tűzzel, búvólni-varázsolni kezdte: „Elvetted a nagy házamat, vendégváró nagy házamat. /.../ Ne vedd el tőlem a kisházat is. Hisz tudhatod: mi másom sincs.” Hajnalra

elállt a szél, a kisház sértetlen maradt, s ahogy a tarisznyájába belenyúlt, észrevette, hogy amit veszni vélt, az anyjától kapott óra és gyűrű, ott lapulnak.

A drámai erővel átélt és megjelenített esemény megváltoztatta az író egész világhoz való viszonyát. Nem volt korábban köze az alázathoz. Olyan emberré nőtt fel apja mellett, mint aki azt tudja magáról, mindenre képes, csak akarnia kell. Ezt az érzést változtatta meg benne az egész éjszakán át égő tűz és a könnyörgés, amit az istálló-kiskonyha épületért, a kisházért folytatott. Ettől kezdve mindent másképp érzékelt és értékelt. Rádöbbsent: *lényege* szerint anyjára hasonlít. „Anya volt, amilyen volt, de nem adta föl. Sőt, éppen azért volt olyan, amilyen, mert nem.”

Az esendőség meghozta az önmagára találás „jutalmaképp” a benső harmóniát. Lelki átalakulásának pszichikai tükre az *Anya meghalt* mozaikos emlékfüzér – első „neki-futás” a szépíróvá válás felé. A naplószerű emlékidézésben még sok a tárgyias, leíró részlet; a formálásmód mégis inkább lírai. Egy teljes családregényre való anyag kerül itt felszínre; tényszerűen már megismerünk szinte minden mozzanatot, amelyekből aztán az író a későbbiekben építkezik.

Az Amerikát járt apai nagyszülők (Gizus nagymama, Móric nagyapa) a 30-as években hazatérvén, Pápán nyitottak kocsmát; fiuk kezébe már tanítói diplomát adtak. Bár kocsmájukat 1948-ban államosították, Gizus nagymama továbbra is megmaradt kocsmárosnak; örökös jókedvével, sugárzó szeretetével bearanyozta unokái életét. Fiuk, a Don-kanyart megjárt s orosz fogságba hurcolt Zoltán apa, akit hazatérte után az igazolóbizottság felmentett a „háborús bűnös” megbélyegzés alól – Zalalövőről Pápára költöztette felesége családját is, hiszen kulákká nyilvánított földbirtokos apósának, Czencz Géza nagyapának elvették a földjeit, zalalövői házukban bölcsődét rendeztek be; őt magát még Pápán is rendőrségi felügyelet alá helyezték. A jómódhoz szokott, büszke Amál nagymama soha nem tudta megszokni kismizmizett helyzetét. A típusában maga-ura paraszt, hisz jó földbirtokos Géza nagyapa viszont Pápán is helytállt. Éjjeli őrként elhelyezkedett a tangazdaságban, s lakáshoz úgy jutottak Pápán, hogy óvodai gondnoki teendőket végzett. Szeretetteljes egyénisége miatt unokái rajongtak érte, s a családhoz tartozó fiúk kivétel nélkül órá akartak hasonlítani.

A család belső érzelmi viszonyulásai a „klasszikus modell” szerint alakultak: Géza nagyapa szemefénye kisebbik lányuk, Aliz volt; Amál nagymama kedvence idősebb lányuk, Klára, aki gyerekeivel együtt sokáig náluk lakott. Anyának Zoltán, az első fia volt az igazi szerelme, aki – míg Apa a hadifogságból haza nem jött – „Anyával élte elvárásolt életét”. Az Apa hazatérte s húga megszületése után a hároméves Zoltán „elárvult” kisére; de azért a továbbiakban is különösen mély kapcsolatban maradt Anyával. „Apának én voltam a mindene, a családja, az élete, a szemefénye, a szerelme, mert én voltam a lánya” – írja nem kis büszkeséggel az író; s ez a „szerelem” bizonyos értelemben meg is határozta az életét. Aztán pár év múlva öccsük, Elemér megérkezte mindkét gyereket megingatta némileg biztonságában – de végül is így megszilárdultak

a családon belüli szeretetkötelékek, s később megerősödött a három gyerek összetartozás-tudata.

A könyv legproblematisabb viszonya az anyáé és lányáé, akit mintegy eltávolítva magától a szerző itt Idának nevez. Ida a beleszületett családja tagadásából egy olyan kapcsolatra vállalkozik, amely garantálni látszik számára, hogy nem fogja szülei házasságát megismételni. Tizenkilenc éves korában találkozik a nála tizenegy évvel idősebb neves színházrendezővel, akihez az egyetem befejezése után feleségül is megy (templomi esküvő, a családhoz méltó ceremónia) – aztán néhány szenvedélyes esztendő után elválik. Harminchat éves, amikor átrendeződik benne az élethez, családhoz való viszony, ezután kisvártatva maga is anya lesz (40 éves korában); amit csodaként, áhítattal él meg: egyre jobban hasonlítva anyjához, s egyre jobban megértve őt.

Fiát e könyvben még Domokosnak nevezi (a továbbiakban majd már valódi nevén: Bence). Mintha egész élete csupán előkészület lett volna e magasztos élményre: „Domokos azért jött, hogy én is anya lehessen. Ha már nem állt meg a sor se Elemérrel, se Zoltánnal (akiknek ekkor már nagyobbacska gyerekeik voltak), ne szakadjon meg velem sem.” Szülei házassági évfordulóján, anyja születésnapján, 1987 dec. 23-án vált bizonyossá jövetele: „Az ultrahang képernyőjén egy szép sejt és a közepében egy gyufafej nagyságú pulzáló foltocska látszott. Az volt Domokos szíve.” A kilenc hónap a gyerekvárás boldogságában telt el; 1988. július utolsó napján érkezett meg fia, végül császármetszéssel, amint az királyfiakhoz illik. A szerző tudatáramában fel-felbukkan az emlékképek anyjáról, majd a saját anyaságáról; ennyire élethűen, áradó-boldogan talán nem is tudná egy *fiatal* anya megörökíteni gyermeke világra jövetelét, saját ámulatát, fénylő érzelmeit. Az apa nem marad velük (de apa és fia erős jó kapcsolatban maradnak), anya és fia pedig kettesben élték önfeledten boldog első éveiket. Mint annak idején Anya Zoltánnal...

Mátyus Aliz rajongó csodálattal figyelő fia értelmének nyiladozását, nyelvi bravúrjait, különös szóalkotásait, „miért?”-korszakának árnyalt gazdagságát. Belehelyezkedve gyermeke tudatába, az ő szemével nézve a világot, mintegy az ő belső monológjaként idézi meg szerteágazó gondolatait, ezernyi kérdését közös életük minden mozzanatáról, a körülöttük levő világról. Az ide-odacsapongó, folyton vibráló gyermeki tudatban (Domokos ekkor 3 éves!) meglepő érettséggel ködlenek fel az élet-halál, elmúlás-újjaszületés nagy kérdései; az alkotásra, a költészetre, a képzeletbeli teremtésre vonatkozó megfigyelései; a tanya tágas világáról, a természet szépségéről szerzett benyomásai, a mindennapi élet apró-cseprő tapasztalásai. A szabad asszociációözönben a gyermeki látásmód naivitása éppúgy megnyilatkozik, mint az apró ember-parány féltő szeretete, kettejük életével kapcsolatos felelősségtudata, aggodalmai. Mondhatnánk: Domokos „koraérett”, ha mindez nem vegyülne gyermeki bájjal, őszinte kíváncsisággal és játékos-sággal. Nem csupán írói bravúrról van itt szó, hanem az anya-gyermek viszony olyan elmélyült és eleven rajzáról, amit nő íróink a legkritikább esetben produkálnak. (Gondol-

junk csak Kaffka Margitira, aki ragyogó regényében, a *Színek és évek*ben mindössze három mondatot szentel lányai születésének!) Mátyus Aliz empátia- és felidézőképessége egy freudi pszichoanalitikus elemzéssel is felér; ilyenre csak az képes, aki egyszerre van kívül és belül saját élményvilágán, s az Élet minden mozzanatát tudatosan („megfigyelő”-ként is) analizálja.

Gyermeke oly mélyen és intenzíven lekötötte az írónőt, hogy több mint egy évtizeden át nem írt könyvet. 1999-ben, apja halálának évében viszont, felnevelő városa kérésére, egy kisebb kötetnyi válogatást tesz közzé a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár *Pápai diákok* sorozatában (*Képzlet. Válogatott írások*. Pápa, 1999), amelyből kirajzolódnak az életút fontosabb stációi, első szociográfiáitól az *Anya meghaltig*, s a megjelentek közé bekerül néhány kéziratban levő írás. „Most úgy kell élni – írja *A hét első napja, ez már május* című elbeszélésében (1995) – hogy semmi ne okozzon újabb terheket”; most csak rövid feljegyzésekre jut idő. A szigorú „napirend” (munka után apjához futni a kórházba, aztán fiáért rohanni az óvodába; majd vacsora, játék, fürdetés stb.), s az, „hogy kiszolgálók, hogy magamat kiszolgáltattottá teszem” – leköti teljes erejét. Bence – anyjához hasonlóan – folyton „írni” készül: a tanyáról, a madarakról, a fákról, megfigyeléseit a gyíkokról, hangyákról stb. *Mesél a természet* lesz a címe – mondja; aztán kijelenti: „nincs nekem arra időm, hogy meg is írjam őket.” Az anya mosolyog: „honnan tudja Bence már hétévesen, hogy a könyveket megírni nincs idő?” Együtt fekszenek le; de aztán – mikor fia már mély álmát alussza – ő felkel még, kimegy a konyhába, elszív egy cigarettát, hallgatja a zuglói kutyák ugatását.

*

Mátyus Aliz fia 16 éves korától újra írni kezd – az érdeklődés iránya megfordul: mind fontosabbá válik a múlt, saját életútjának belső íve – s a másfél évtized alatt szerzett tapasztalatokból és ötvenéves elmúltán az egész élete során leülepedettekből megszületik az önszembenézés három regénye (*Kígyószisz*, Orpheusz Kiadó, Bp., – Pannon Tükör Könyvek, Zalaegerszeg, 2004; *Kőmadár Zuglóban*, Orpheusz Kiadó, Bp., 2006; *El se hagy*, Orpheusz Kiadó, Bp., 2009). A három könyv egymásba épülő trilógiaként is értelmezhető: bennük – most már szépirói kiérleltséggel – saját gyermekkorra, felnőtté érlelődése, szerelmei, anyává válása, majd gyermekének szellemi-lelki fejlődése, érlelődése s a „kötésből” való lassú kiszakadása kerül feldolgozásra. E regények korántsem „vallomásos” jellegűek, mégis inkább *lírának*, mint epikusnak mondhatók: az író a vele-körötte történő életmozzanatok *szubjektív* szűrőjén át bocsátva örökíti meg; nem epizodikusan, hanem az érzelmi átéltség ihletével. Jóllehet önmagát az „elbeszélő” pozíciójából láttatja (egy-egy harmadik személyben, „kívülállóként” szól róla), mégis világosan érzékelhető, hogy ez az élményeltávolító „objektivitás” csupán írói fogás. Mind önnön belvilágát, mind a történeteket „nyersanyag”-ként kezeli, amelyet tudatos formálással általános érvényűvé emel, az anya-gyermek viszony aspektusából megélt „közös emberi” léttapasztalatok felmutatásával. Számára az írás: *önkifejezés*; ugyan-

akkor egyfajta „világfeldolgozási” mód, amelyben nem annyira az empirikus szintnek, mint az abból kibomló szellemi-metafizikai „tanulásoknak” tulajdonít saját maga számára *is* valódi jelentőséget. „Nem divat a mai magyar irodalomban ilyen egyenesen feltárulkozni – írja róla Osztovits Ágnes (Heti Válasz, 2005. márc. 24.) –, életről-halálról vallani, szépen, komolyan élni. S az életet az irodalom elé helyezni.” De mert „nem divat” – annál értékebb; hiszen Mátyus Aliz könyvei által olvasói *valódi* életforráshoz juthatnak, s bepillanthatnak egy modern, autonóm, ugyanakkor *nem* feminista női személyiség belvilágába.

Az író az emlékezetműködés csapongó, kihagyásos, asszociatív metódusával örökíti meg a múlt-jelen – számára leglényegesebb – mozzanatait. A mozaikszerkezetbe beépülő apró történelememből végül is összerakható egy lineárisnak mondható „fejlődés-ív”, amelyet maga a múlt Idő alakít az egymást követő, egymásból következő események logikájával. Így a *tudatregény* egy sajátos változatával van dolgunk: a szerző – mint *lírai* alany – szubjektív nézőpontból válogatja, rendeli egymás mellé a *látszólag* össze nem illő, de benne *egységben* élő részmozzanatokot (álmok – emlékek – kulturális szimbólumok stb.). Az így kialakuló szöveg – jöllehet 3. személyben íródik! – folyamatos *lírai monológként* olvasható, s az élőbeszéd (a személytől személyhez szóló közvetlen „üzenet”) varázsával hat.

A *Kigyószisz* a korábban virágzó, de mára már szinte teljesen felszámolódott *természeti életforma* „elgyászolása”. Ahogy a kigyószisz gyönyörű virága eltűnt a tanyáról, úgy porlik el minden, ami ehhez az életformához szorosan tartozott. A lírai alany halott anyja-apja élettitkát faggatja; s ami ezzel összefügg: újraéli az emlékezetes tanyatüzet, majd saját „metamorfózisa” csodáját, amelyben nemcsak egész lénye, de gondolkodásmódja is átformálódott. Ekkor fogadta el magára nézve is érvényesnek a születés-elmulás törvényét, értette meg az önátadás, az élet továbbadása gyönyörű titkát; s azt, hogy a szüleinktől átvett stafétabotot kötelességünk továbbadnunk. És e felismerés boldogsággal tölti el. Utólag úgy érzi: tanyája leégésének köszönheti fiát. „Az egy teljes éjszakán át égő tűznek. Ami végre kivette belőle azt a makacs legyőzhetetlenség-élményt, amit az apjának köszönhetett. Szép alázattal tudomásul vette a testét, s ahogy ez sikerült, hamarosan benne a megszületésre váró magzatot. Amikor megszülte, már épp 40 éves volt. A fiát a tanyán tanította meg járni, s ő a jegenyék lehántott kérgű ágait egymásnak ütögetve, mintha xilofonja lenne, csinálta magának az első hangokat”. Mióta ő maga is anya lett, mind bizalmasabb kapcsolatba került halott anyjával; számára immár ő a kapocs „élők és holtak között”: ott él a liget fáiban, a fűszálakban, az egész természetben. „Anyja a nyugodt emlék volt már, az évekkkel a halála után el is siratott anyáé.” Most már valóban az *övé*, végérvényesen. És apja is, aki 1999-ben halt meg, kórházban; lánya hajnali fél háromkor álmából felriadva „nagy erőt érzett magában, mert az apja ráhagyta, ami neki már ezek után a pillanatok után felesleges volt”. Másnap a kórházban megtudta: apja valóban ekkor távozott el.

Az emlékező részekre ráakódnak az író saját életének alakulásáról szóló frissebb élményrétegek. Fiával együtt mind sűrűbben jár haza a kiürült pápai házba: ott és a tanyáján érzi csak igazán otthonosan magát. Be-beszámol anyjának (gondolatban) arról, hol-merre járt, hova készül fiával (Franciaország, Hollandia, Korfu szigete, Görögország, Róma, Velence, Firenze stb.); mesél neki a barátnőjénél Akarattyán töltött feledhetetlen nyaraikról; sikereiről, terveiről. Elbűszkélkedik azzal, hogy a TV-ben újra levetítették a Pusztafaluról annakidején készült hatrészes filmjét; francia filmesek pedig Budapesten forgatnak, *nőkről* (lányok, anyák, feleségek, öregasszonyok) – a *Budapest* című könyvben (Autrement, Paris, 1988) Franciaországban megjelent írása alapján. Konklúziója mindig ugyanaz: „család nélkül nem megy. Anyák nélkül nem megy. S az se baj, ha előbb-utóbb egy férj is hazakerül.” Az „eltűnt idő” után nyomozva, a lírai alany megkísérli kibogozni azokat a szálakat, amelyek szüleivel-nagyszüleivel összekötötték; foglalkoztatja, mi lesz a fiával, ha ő nem lesz már. Most örül igazán annak, hogy Bencének húga is van, „akit fia apjának és új feleségének köszönhet”. Mikor már majd se anyja, se apja nem él Bencének – ott lesznek egymásnak, Bence és a *testvérhúga*.

Az elbeszélő büszkén és boldogan nyugtázza: Bence felnőtt már: 15 éves. Dumas-t, Szerb Antalt olvas, anyja egykori kedvenc könyveit. Művészeti gimnáziumba jár, a képzőművészeti albumokat búvárolja, klasszikus zenét hallgat, rajzolni tanul, szobrászkodik. Karácsonyra digitális fényképezőgépet kért – „ezzel megkezdődött egy új korszak, a képkreációé, a vizuális játékoké”, s egyben a kincs-emléktár létrehozásáé. Ez már egy új világ; s egyúttal új időszámítás kezdődött közös életükben: az anyja is hozzákezdett az íráshoz. Kivárta az idejét. S most már fontosnak tarthatja, hogy fia számára is „örökül hagyja” mindazt, amit ő tud az Életről...

Azért annyira fontos ez, mert egyre inkább érzékeli: a megváltozott világban mindinkább meginognak azok a szilárd keretek, amelyek között ő még oly otthonosan mozgott. Egyre bizonytalanabbá válik minden; egyre kiszolgáltatottabb az ember ebben a világban. Egyik éjjel betörték a lakásukba; korábban már ellopták számítógépüket; rácsot kellett tenniük az ajtajukra. A Kiskunságban egy osztrák férfi felvásárolja – felújítja – majd honfitársainak eladja a tanyákat, az övét is megvennék, s mint akik tudják, milyen irányba mutat a jövő, magabiztosak.

A lírai alany gondolatait – álmai kapcsán – apja-anyja halála foglalkoztatja, s mind többet gondol arra, hogyan tudja majd – ha eljön az ideje – fiával elfogadtatni, hogy „a halál is lehet rendjén való”... „Vajon lehet-e ezt jól csinálni? Lehet-e, a másakra nem hagyva annyi gyászt?” Saját halálát már megálmodta egyszer tanyája leégésének képei között. S most egészen másként, mégis szinte ugyanazt az élményt élte át álmában. Idegenek között, ötös sorokban lassan haladt előre; egy furcsa alak (talán „a fürdőszobájuk falára festett egyiptomi isten, a sakálfejű Anubis”) egy nagy pemzliből valamiféle folyadékot fröccsentett az előtte elvonulókra – akinek a bőrét a folyadék érte, arc nélkülivé vált. Most ő is sorra került; „anélkül, hogy elköszönt volna, ment ki a házak közül, ki a

hegyi úton, egyre magasabbra, s azon a sziklás magaslaton érte el a gyengeség, kis idő múltával a vég, amit többször is látott már lentről. /.../ Útja végén teljes lett a sötét”; csak gyerekkori kutyája, Verna szaladgált körülötte, s nyalta le róla, amit ráfröcsköltek. A levegő mozgásából érezte: sok-sok lény veszi körül. „Utolsó gondolata az volt: hisz ez sötét; anya pedig egy nagy fényes kapun ment át”. A kutya – mint gyermekkorában, amikor járni tanult – vitte, kísérte; már semmit nem látott a sötétben... megpihent... „Látta a fiát apaként, fogta a gyereket, s a gyermekkori mondat szállt-keringtett körülötte: ‘Anya, te ablak vagy, gyönyörű ablak, átnézek rajtad’. Újra égett a tanyai ház, ott volt az éjszakai tűz, az 1984-es, s most nem kellett belőle kimenekülnie. Felállt a tűzben, a lángok között lépdelt. /.../ Égett a háza, mint egy fáklya. Filmezésre valóan világította meg a tanyavilágot, az igyekvően szép, csinosra rendbe hozott osztrák tanyákat, s a tenger nagy messzeséget, amit ő az alföldi pusztában a legjobban szeretett. Ahol kígyószisz már nem, de pompás virágjával ékesen, szaporán virult a vaddohány.”

Mátyus Aliz könyvében finoman s nagyon áttételesen jelzi, minden, ami értékes és fontos, veszendőbe mehet. De szemléletéből következően ő mindig az értékes és számára fontos dolgokkal foglalkozik, ezzel is erősítve őket. Érzékelteti, hogy egy olyan világ van kialakulóban, amelyekben a pénz mindent az uralma alá vetne, de ő felvillantja azokat az elemeket, amelyek egy értékrendnek részei, amelyekre építkezni lehet.

Ha a *Kígyószisz* a szülők, a múlt regénye volt, a *Kömadár Zuglóban* az önszembenézése. Feltáruznak itt a lírai alany sorsfordulói, szerelmei s élete visszatérő törekvése, hogy szerelemmel induló kapcsolatából szövetség is váljon, s teljességet élhessen meg benne.

A kiindulópont itt is a jelen valósága – ebbe a keretbe illeszkednek az emlékezés „szőlőfürtjei”. A reális elbeszélő részek az élettörténetet idézik fel; az emlékfüzérben a múlt különböző rétegei tárulnak fel.

2005 nyara ismét sorsforduló anya és fia kapcsolatában: a 17 éves Bencével immár egyenértékű szellemi partnerek. Bejárták kettesben Olaszországot, a művészet nyomába eredve, s kiváló művészettörténet-tanárnője jóvóltából Bence vezet. Úgy ismeri Rómát, hogy anyját kalauzolja; fényképez, albumot vásárol, Leonardo, Michelangelo műveit tanulmányozza, Dantét, Rilket olvas; mindent látni, ismerni akar, mindenre kíváncsi. Máskor a Fekete-tenger partján nyaralva, Erich Frommtól *A szeretet művészetét* olvassa, s filozófiai kérdésekről beszélget anyjával.

Az élettörténetből a híres színházrendezővel való kapcsolat kerül elő, oka az egykori férj halála. A szerző felismeri, hogy egykori házasságuk és összetartozásuk elégséges alap arra, hogy volt férje mellett legyen, miután kiderül súlyos betegsége – s ez egyfajta elégtétel a számára. Szerelemről, összetartozásról s két külön világ – a férfié és a nőé – illeszkedni nem tudásáról szólnak a felidézett emlékek. Megjelenik megismerkedésük helyszíne, Sümeg és a barokk Püspöki Palota. A kéthetes rendezői gyakorlat alatt az akkor 19 éves lány beleszeret a rendezőbe, s az ELTE-re frissen felvett „golya”

a nyári táborból, a nagy rendező hívó szavára utána megy Debrecenbe. A férfi rögtön az első este felteszi a lemezjátszóra Bartók *Kékszakállúját*, mintegy üzenetképp („Judit, szeress, sose kérdezz!”); ő azonban, „amit férfi és nő dolgában kiolvasott a Kékszakállúból, igyekezett eltitkolni maga előtt”. Szerelmes volt. „És az első, az egyetlen, igazi nagy szerelemben mennyi mindent ki lehetett bírni, végig lehetett csinálni. Mert minden képtelenségre, minden megemészthetlenségre, minden elviselhetetlennek tűnő fájdalomra jött mindig egy újabb, egy még olyanabb, s közben meg se lehet mondani, mikortól kezdődött, hogy már valami, valami kicsike, valami semmiség szépen fokozatosan elkezdte leválasztani a másiktól.”

Amikor a rendező Debrecen és Kecskemét után a fővárosba érkezett, élni és dolgozni, a feleség elvált tőle. Amikor a nagy betegség kiderült, melléje állt. Addigra újra felvett kapcsolat volt köztük, gyakran váltott levekkel, bennük egymást életük kérdéseibe beavató részletekkel. És a Korányi Szanatóriumban, a naponta tett látogatások során, „Harminc évnyi egymást alig-látás után” újra nagyon közel kerültek egymáshoz. „Károgó fekete varjak szálltak a kórház körül” – balsejtelmet szuggerálva. A Korányi Szanatórium intenzív osztályán a volt férj súlyos műtétét követően, a szenvedő kinyújtotta kezét felesége felé, ő megfogta, s kisvártatva három szorítást érzett, amire ő is három szorítással válaszolt. A beteg lehunyta szemét, úgy mondta ki a mondatot, amit egyszer már hallott tőle, első, Debrecenben, nála tett látogatásakor: „Olyan jó, hogy itt vagy!” A feleség tudta, jó, hogy mellette lehet, mindkettejüknek jó. Mert volt benne szeretet, szerelem, őszintén szóltak a szavai: „összeköttettünk, és soha semmi el nem választ bennünket. Tudják ezt odafent az égben!” S mosolyogva hozzátette: „Ott nem esik nehezükre a holtomiglant/holtodiglant jól értelmezni. Az égben sem választatunk széjjel.” Ott talán még nagyobb az esélyük a szenvedélyeknek – tette hozzá magának, gondolatban; „mert itt a földön a szenvedélyek mindig sok-sok szenvedéssel járnak.”

Az élet és helyzetek helyénvalóságát éli meg és érzékelteti a szerző. A nagy rendező éjjel tizenegy óra után lélegzett egy utolsót – jókor, mert a színházi előadásoknak ilyenkor van vége; így „odafent” rögtön a színésztársaság középpontjába került.

A pápai házban, hol fiával 2005-ben, kettesben töltötték a későnyarat, heteken át egymásra hangolódva olvastak – Jungot (*Álmok, emlékek, gondolatok*) s Proustot (*Álmok, szobák, nappalok*). Színek, illatok, emlékek vették körül, és visszatértek az álmai (*Szerelmes álmok, Búcsúzó álmok* című fejezetek). Esténként Przybylskit olvasott (*Téli rege*), mert titkon már a télre készülődött. Feltámadtak emlékei a gyermekkoráról, melynek dallamvilága még ma is él benne: apja Sarastro áriáját zengi a *Varázsfuvola*-ból. Majd magát látja fiatalon, szerelmesével álarcosbálban, egy színház épületében. Szervedélyesen újraéli szinte egész életét. Az olvasott könyvek felszabadítják képzeletét; s ő lázasan írni kezd, elindulva „az eltűnt idő nyomában”, színek, illatok, ízek, hangok káprázatában...

Egy szép reggelen, már Zuglóban, amint vásárolni indul, a szokott utcában romo-

kat talál: lebontottak egy házat, s eltűnt a kőmadár. Hazatérve, Bence szobájában, az ő íróasztalánál – amelyen első szobra, egy leánykafej áll – írni kezd. „Elhatározta, hogy a könyv címe, amit ír, *Kőmadár Zuglóban* lesz. És hogy nem megy a lánykaszobor alól, amíg készen nincs a könyv.”

Aztán megszületett a „könyvek könyve”: eddigi pályájának csúcsteljesítménye. Szintézise mindannak, ami fontos volt életében, s ami már örökre vele marad (*El se hagy*, Orpheusz Kiadó, 2009). Sok-sok apró életdarabból összeszöve az önismeret, önszembézés regénye ez; szintetizáló jellege, nyelvi-stílusbeli kiérleltsége felülmúlja a korábbi műveket. Mátyus Aliz itt nemcsak felidézi: újáteremti a gyermekkor dallamait – színeit – fényeit – ízeit – illatait – álmait, zenei varázssal telítődik a szöveg. Az impresszionista festők dús színpompájával festi az őt körülölelő Természetet; az élménykezelési és a nyelvi formálásmód lírai. Nem konkrét tényeket, emlékeket elevenít itt fel az író, hanem szerettei esszenciális lényegét, benső személyiségét idézi meg; önmaga s a hozzá érzelmileg közelálló sorsalkatát próbálja megragadni: azt, ami empirikus valójuk, valónk szertefoszlásával – mint szellemi-metafizikai énjük, énjük sugárzása – másokban megmarad. Visszatekintve az Időben, úgy érzi a maga életével kapcsolatban: másként nem is történhetett volna, mint ahogy történt. Minden életmozzanatához ragaszkodik, minden elmúlt pillanata olyan, amilyen ő. Amit megélt: alkalmas múlt volt fia fogadására, értékes személyiségének gonddal s felelősséggel teli kibontakoztatására. És az írásra – amelyben kiteljesült *saját* élete.

Most sem „vallomásos” prózát ír, sőt: még a korábbiaknál is tudatosabban eltávolítja magától a *legszemélyesebb* életanyagot. Egyfajta *modellt* mutat fel az emberi kapcsolatok szövevényes láncolatáról, a nő és a férfi (apa, társ, fiú) egymást kiegészítő viszonyrendszeréről, a női szerep megélésének módjáról modern korunkban. A vibráló emlékfoszlányok, szerteágazó sorsok egymást keresztezve, hol összetartva, hol szétfutva mintegy mozaikdarabkákként illeszkednek be az „élet-keretbe” (egy viszonylag feszes szerkezeti hálóba). A középpontban természetesen a lírai alany személye áll, de mert az anyaszerep már átítatta egész lényét, személyisége egyre inkább összefonódik saját anyja lassan elmosódó alakjával. Gyermekkora emlékképeire rávetítődnek fia gyermekkorának képei; serdülő, majd már-már férfivá érett fia élményvilágát pedig saját léttapasztalatai felől közelíti meg. Az álom síkján megelevenedő múlt és az „itt és most” átélt jelen valósága kaleidoszkópszerű felvillanásokban találkozik; az egymásra vetítődő rétegek mintha egy színes, tarka üveggömbben villódnának a szemünk előtt. Az író filmszerű pillanatképeket hív elő a múltból, amelyek a jelent értelmezik; az emlék- és élmény-rögök mint szürreális valóságalemekek keringenek-szállnak a kitágult téridőben; a természet fölötti és a reális életsíkok montázsszerűen épülnek egymásba.

A regény szinte „felszívja” magába a szerző minden korábbi művének alapelemeit; új megvilágításba helyezi az addig átélteket. Mondhatnánk: *rálátást* kínál a lírai alany egész korábbi életére, aki tudatszűrőjén mint prizmán átbocsátva élményeit, *értelmezi*

azokat. A háttérben kitapintható egyfajta előremutató időszerkezet: a régmúlt, félmúlt történései mintegy előkészítik, meghatározzák a jövőt.

A bevezető álmkép (*Ki ér fel előbb a csobánci hegyre?*) filmszerű eszközökkel vetíti elénk a hegyre baktató kis családot – apa, anya, gyerek hármasságát. Az álmodó egyszerre van kívül is, belül is a történésen: „Oly magasból látszottak a képek, mintha fa tetején ülne. Még köztük volt, aztán már nem. Egy család haladt felfelé a hegyre, menetelük erő kifejtést kívánt. Az apa nyakában ott kalimpált a gyerek, egység voltak a tájban. Mint az összeírásra igyekvő Mária, még szíve alatt a gyermekkel, József és a számár. Itt ők maguk voltak felmálházva.” A látomásban együtt vannak „elhagyottak és elhagyók”: „A hegytetőn, a vár legmagasabb kőszirtjén, szakadékkal maga alatt, ott egyensúlyoz az apa, röpködni vágyva. /.../ Chagallian a hold közelében, szerelmesen összebitorulva urával az anya. És apa, anya és gyerek, hármasságban, itt és ott. A völgyben. Hegyek háttéré előtt. Szoros egységben, gyereket védőn.” Az álmodó mintegy feloldódik a létidőben; vissza-visszatérő emberi alakok veszik őt körül. Mindjobban kitáguló szubjektuma telítődik velük, mígnem maga is teljesen azonosul a többiekkel (a szemlélet átvált az *ókról* a *mire*): „Képzelet, emlékezet, álmok, fényképek. Másznak felfelé a hegyre. Mászunk felfelé a hegyre. Az *anya* itt hagyta lényé melegét. És a példát. Amíg hordta hátán a föld, csak annyit cipelt, amennyit elbírt.”

Az anya 2006 őszén „üzent” lányának – „ibolyával, novemberben”. S ő sietett haza egymagában a szülői házba. Ott s akkor kezdte írni új regényét, a régi mesék és gyerekkori emlékek társaságában. Ekkorra már tudatosult benne: bár apja s anyja „nem egy kultúrából valók” voltak, s talán nem is illettek össze, mégis szilárd háttérrel biztosítottak gyerekeiknek a legnehezebb időkben is. Lányuk – sorra – valóra váltotta anyja álmait (balettozott, zongorázni, gitározni tanult, énekelt az iskola énekkarában, majd a gimnáziumi leánykórusban; a tanulásban jeleskedett, nyelveket tanult stb.). Apjának is mindenben kedvében járt („apával mindig egyek voltunk”). A zene, az ének szeretete, ami végigkísérte az ő és öccse életét, apjától ered, aki Pápán, az alsóvárosi Anna-templomban gyönyörű baritonjával évtizedeken át elbűvölte a híveket. Az ő ösztönzésére lett a lánya versmondóvá, felvételizett rendező szakon a színművészeti főiskolán; s ennek az érdeklődésének köszönhetően kötődött össze sorsa a híres színházrendezővel.

S most itt van a számvetés ideje. A család egyre szűkül, szülei után immár öccse is távozóban: a mindig vidám, jószívű Elemér már három éve egy amszterdami ápolóházban fekszik, szélütésesen, öntudatát veszítve. „A megoldhatatlan helyzetek áldozata lett.” Mindig hazakészült – és nem jöhetett haza... Felesége, 13 éves ikerfiai és 9 éves kislánya reménykedve vigyázzák életét, s ő nem tud elmenni: „visszatartják a szeretet láthatatlan szálai”. De nem valószínű, hogy valaha is föleszmél. „Egyszemélyes jelenet főszereplői a test mellett megálló családtagok” – mint a Jonesco-drámák hősei.

Az anyai ágtól kapta a család a festészet, a képzőművészet iránti vonzalmat, lehetőséget. A XX. század elején ismert festőművészt, Czencz Jánost követően a családban

immár a harmadik generációban bukkan fel az alkotó kedv, Czencz nagypapa néneje, Czencz Rozina festőnő után. Az író nő fiában bűvópatakszerűen ismét felszínre tört (fest, szobrászkodik, fotózik). Úgy tűnik: Bence művészi hajlamaihoz illő társra is talált: most éli első szerelmét Lilivel, aki grafikusnak készül, esetleg festőnek. 2006 őszétől ő „az addig fiával közös, kettős életük új szereplője”.

A regényben voltaképpen minden, már korábban megörökített életmozzanat felidéződik, de új megvilágításban, s természetesen nem lineáris rendben. Az író nőnek eszébe jut egy téli útja – 30 éve már! – anyjával a Mátrában, „szikrázó fehér hóban”. „Színek, emlékek, képek, toluó érzelmek s mondatok, amiket neki sincs kinek elmondania”, ahogy annak idején anyja szavai is „fennakadtak a magas fenyők örökzöld tűlevelein”. Talán épp ez az emlék készíti arra, hogy élete minden fontos mozzanatát megörökítse s továbbadja fiának, akinek egykor majd nagyon sokat fog jelenteni ez a lélektől lélekig ható „üzenet”. Mert a holtak szava formálni tudja az élők életét. Hiszen minden élet szerves része az előtte haladókének s az utána jövőkének; így mindenki hidat képez személyében múlt s jövő között. A tanúságot tevő, a leírt szóból erőt meríthet majd az ifjú lélek, ha szüksége lesz rá önazonossága tudatának megerősítéséhez. Ez a „lelki-szellemi köldökzsinór” tartja össze és kapcsolja egymáshoz a családtagokat nemzedékeken át; ennek révén áramlanak oda- és vissza az életenergiák; „az utód az előd visszatáplálója, újjászüelője, a jelen a múlt bábája, életre keltője lesz” – amint azt Pálfi Ágnes írja a regényről („*Állj akarattal a rejtett erőkhöz*” – kézirat).

A képzeletbeli „utazás” a téridőben nagyon is konkrét térben zajlik. Az anyja „hívására” útra kelő lírai alany gyönyörködik az aranyló őszi tájban, a Rubljov tiszta színeire fogható ragyogó színpalettában. Tatabányán betér egy kedves ismerős családhoz, akik öccsét nagyon szerették, majd Lovászpatonán, ahol ifjúkorában egy évet tanított, megnézi a kastélyt (amelyben az iskola volt) pompás kertjével, ahol gyakorta tartotta óráit; aztán meglátogatja egykori kolléganőjét-barátnőjét a szomszéd faluban, Vanyolán. „A közös múlt, nem először s talán nem is utoljára, elszámoltatott.”

A pápai ház és kert otthonosan öleli magához. Bár már minden gondozatlan, a virágok a fű között nőnek – az ő képzeletében még most is minden a régi. Mint Kaffka Margit *Színek és évek*ében, itt is újra virulnak az ifjúkor szín pompás virágai, szecessziós bujasággal, dúsan illatozva – az orgonabokrok, pünkösdi rózsák, a nárcisz, a babarózsa, a tulipán, a gyöngyvirág; az óriási akácfa mintha most is mézillattal töltené be az udvart. A hatalmas üvegveranda, ahol nyaranta ebédeltek, az udvarra néz, itt keresték húsvétkor mindig a festett tojást a nárcisz zöldje közepén (*Menni és maradni* című fejezet). A leírások is oly elevenek, színesek, érzékletesek, mint Kaffka Margitnál; a tárgyak – dolgok magukba szívták az ízeket – illatokat – emlékeket; a nagy ebédlő még most is a meghitt karácsonyesték fényárjában ragyog. Mint Proustnál Combray, az örök Éden, ahova Marcel mindig visszavágyik, s oda visszatérve felidéződik benne az egész élete.

A számvetéshez természetesen hozzátartozik a realitás, a valóság is, nem csak az ál-

mok. Az 50-es évek megpróbáltatásai, az „osztályidegen” Czencz nagypapa letartóztatása 1956-ban, majd ártatlanságának kiderülése (nem rejtett el robbanóanyagot zalalövői háza padlásán); házkutatások pápai otthonában, beidézések a rendőrségre – s a zaklatások ellenére mindvégig megőrzött egyensúlya. Unokái világhoz való viszonyában mindez nyilvánvaló nyomot hagyott. Jóllehet ezen élmények *tágabb* összefüggéseit, az egész társadalom életére vonatkozó konzekvenciáit gyerekként bizonyára nem gondolták végig, azok mégis hatottak rájuk érzelmileg, s kimunkálták az igazságosság – igazságtalansággal kapcsolatos érzékenységüket. Mátyus Aliz *büszke* családjára, s örzi a szeretet melegét, amit otthon kapott. Szülei, nagyszülei segítették őt abban, hogy életképes legyen egy olyan társadalomban, amely megfosztotta családját a magántulajdonától, s a „teljesebb élet”-hez való jogától.

2006 őszén, amikor október 23-án a szomszéd tévéjéből áradó hang tudósította a belváros csatatérre vált utcáiról, a járókelőkkel szembe menő lovas rendőrökről, a gumilövedékekkel, könnygázbombákkal, vízágyúkkal felszerelt rendőrségről, követni kezdi az eseményeket, s a fiát féltő anya szemszögéből egy, a legapróbb mozzanatokra is figyelmes leírást közöl (*Kezébe venni könyvét* című fejezet). Bence és a barátai vidékről hazafelé útjukon vajon mit csinálnak, ha feljönnek egy metrófeljárón, s harcba botlanak? Hogy számíthatnának erre a belváros utcáin? A hatalom, újra meg akarja az „isten-adta” népek mutatni, hogy nem ő az úr! „A letartóztatott fiatalok, akik között ott lehettek volna a fia és a barátai is, mindennél nyomósabb érvként szolgáltatják a 'mihez tartást'. A földre lökött, megrugdosott testek, szintén az a korosztály.

A lírai alany – az anyai aggodalom „kutyaszorítójában” – várja haza gyermekeit. Kinn az ablakon: Zuglóban csend és nyugalom van. Oda nem hatoltak be a rémisztő éjszaka zajai. „Most átélte, amit korábban sohase értett. Hogy lehet egy városnak az egyik részén csata, miközben a többi részeken mit se tudnak róla”. Kikapcsolta a tévét; s „mint bűnöket, úgy élte most át az utóbbi idők szép pillanatait – hogy ebből az ablakból tékozlón habzsolta a sose látott színeket, az égét, a nap-keltette sárgát, a nyír, a nyár aranyát és a tűzfal rikítóféhérjét”. Mindez együtt gyönyörködtetően szép volt. De most tudta „hogy ennek is lehet vége. Ha, akkor mindennek vége. Nem mozdult sokáig, aztán becsukta az ablakot”.

A „gyerekek”, fia és barátnője tavaszát érzékeljük, virul a szerelem otthonukban. Érettségi után Prágába készülődtek, s az anya az „útravaló” mellé odakészítette ágyukra az útikönyvvel együtt Kafka naplóját, Hrabal könyveit, sőt a Svejket is, s figyelmükbe ajánlotta a cseh filmeket. Mindezt úgy, hogy tudta, nekik nem a kulturális élményektől, hanem a szerelemtől lesz Prága feledhetetlen. Gondolatban velük utazik, mikor másnap hajnalban útrakelnek...

Az anya el-eltöpreng rajta: változtatni lenne jó az életén, Pápara hazaköltözni, ott áttelelni, megvárni az ibolyanyílást, s aztán elindulni a Kiskunságba – a tanyáján maradni az őszi hidegekig, vagy annál is tovább. A Dunántúlról az Alföldre és vissza.

Dunaföldvárnál járna át... Míg munkahelye, fia iskoláztatása a fővároshoz köti, nem lehet szó róla. De amikor majd lehet, „Elindul-e? Mozdul-e majd? Csak nem fog úgy járni, mint az öccse? Hogy célba sose ér?”

A zárófejezetek az újjászületés, új életkezdés vágyát, esélyét csillantják fel. „Elképzelte, hogy párja van, párban él és fog is, amíg csak világ a világ és három nap – és el is hitte” (*Elképzelte és elhitte* című fejezet). Miért ne lehetne szerelmes és boldog? Egy régi barátjával találkozott újra össze; „évtizedek óta ismerték egymást, s most eljött az ő idejük. /.../ Egyiküknek se volt ezt kizáró senkije /.../ nem voltak vele útjában senkinek, és nem volt tudomásuk olyan okról, ami ennek gátját szabhatta volna”. A Természet is helyeselte, szinte segítette ezt a kései virágba borulást. A regény kezdőképsorához hasonlóan itt újra álomszerű vízióban tűnnek fel az összetartozás képei. „Az első éjszakan, aminek késő estéjén együtt mentek fel a hegyre, tél volt; s mégis olyan erős fényű csillagok gyúltak ki az égen, nem teheték, hogy ne vegyék biztatásukra szolgáló égi jelnek.” Mintha az égi hatalmak kapcsolták volna egybe a kezüket: „Amikor először hagyták el a hegyet és mentek újra fel, út közben egy templom a dombján úgy izzott a lemenő nap fényében, mintha benn az ő esküvőjük volna.” A mennyei áldás tavasszal se hagyta el őket: az asszony a hegy első mandulavirágaiból kapott csokrot születésnapján; „minden ültetvényük életképes volt és maradt, nem száradt el semmi.” Egyik napon a férfi kaszálás közben a fűben egy fácánfészekben tucatnyi tojást talált; a szomszédban kotlás alá rakták, s a fiókák kikeltek. Megannyi biztató jel: kapcsolatuknak van jövője! De ekkor egy hirtelen-váratlan lehülés elpusztított mindent. Az asszony a férfi születésnapján beteg lett. „Mire felgyógyult, egyedül maradt.” Hiába ment fel embere után a hegyre: már nem volt íze az ételnek; „s mert nem tartotta már őket össze más, csak a testi szerelem” – vége lett hirtelen fellobbant kapcsolatuknak. Később még kapott egy „üzenetet” az asszony: július végén „ott pompázott a ház kisablaka előtt, a mandulafa alatt a kakastaréj virág. Amit ő ültetett...”

Régi életének helyszínén, a tanyáján folyik tovább élete (*Újra férfi nélkül*). „Sikerülne kell elhinnie, hogy van értelme az életnek egyedül is. Hisz mindig is hitte. Hogy ki lehet bírni érintés és a másik tekintete nélkül. Milyen nagyon sokáig megvolt nélküle.” „Egész nap dolgozott, jó tempóban, megállás nélkül a tanyáján. Elégedett akart lenni a napjával. Magával. El akart fáradni. Jól akart aludni...” *A felejteni nem tudás igazgyöngyei* fejezet a szerelem újra álmódása, a hegyi helyszíneken. Mindenütt égtek a tüzek – az udvaron, a hálósoba vaskályhájában és a műteremben. „Mindegyik másképpen, más hanggal, és más színű lánggal.” S aztán megjelent a párja – „a volt párja, a talán soha többé nem lesz párja, hátha mégis lesz párja”. Egy tágas műteremben meggyújtotta a gyertyákat, amelyek a falra vetítették árnyékát. „Gyönyörű árnyéka volt.” S míg ez az árnyék kivetül a falra, „hiába nincs a másik, mégis van”, dolgozik, világot jár, Párizst és Indiát. És ő, az álmódó, visszavárja. „Alszik és álmodja. Van. Nem hagyta el. Nem tudja elhagyni. Aki nincs, és mégis van, nem hagy el. El se hagy.”

Aki bennünk él, az örökre velünk marad. Aki valaha az életünkhöz tartozott, az személyiségünk része marad mindörökké. A szülei, testvérei, szerelmei, szűkebb és tágabb családja, a fia és aki őhozzá tartozik: az övé. Benne élnek. Így el se hagyják őt soha...

Regények-e a szó hagyományos értelmében Mátyus Aliz könyvei? Inkább talán lírai önvizsgálatnak vagy prózában írt zeneműveknek nevezhetnénk három utóbbi művét, amelyekben legbenső titkai tárulnak fel; mindaz, amit az életről, a világról, másokról – szeretteiről – gondol. A trilógiának vissza-visszatérő motívumhálója, már-már zenei szerkezete van; a szürreális álomképek szinte mélylélektani analízissel hozzák felszínre a tudatalattiban lerakódott élményrögöket. S jöllehet sajátosan egyedi életútról van szó, mégis általános érvénye van: voltaképpen minden nő pszichéjének mélyrétegeiben ezek az álmok – vágyak élnek (a szülőkkel – a társsal – a gyerekekkel való harmonikus kapcsolat, az élet rendezettsége). Ahogyan azt *Frida Kahlo* képei is kifejezik, amelyekre a szerző a ráismerő azonosulás élményével utal. *Tehuana önarcképe* című festményén saját homlokára festi rá férje, *Diego Rivera* arcát – mint Felettes Énjét. Kettős portrójuk (*Diego és Frida*, 1929–44.) semmit nem árul el rövid ideig tartó elválásukról – hisz egyik volt akkor is, mint a Nap és a Hold. A betegágyán pedig úgy festette meg magát Frida, hogy halott magzatát köldökzsinórral kötötte magához – ő pedig a kórházi ágyon fekvő anyja fölött lebeg – „ott vannak örök összeköttetésben”, örök összetartozásban. Mint férjével, akit úgy tart karjában, mint egy újszülöttet *A világegyetem szerelmi ölelése* című képén. S bár Diego neki a „mindene” volt, Frida tudta, s azt írta a naplójába: „Diego csakis önmagáé.” Mint minden művész – és minden igazi férfi.

Az *El se hagy* utolsó fejezetének szürreális képsora egy színes, kavargó látomásban fogja egybe az egész családot: mint hatalmas orchesterben ki-ki fújja a maga szólamát. A cséplőgép egyhangú zöreijéből – az Élet köznapi szintjéből – kiválik az apa baritonja; a lírai alany apját látja a feje fölött röpködni, aki újszülötté változva, anyja feje körül pörög sebesen, oázis; mígnem eltűnnek az égben. Aztán emberek körgyűrűjében találja magát: apja-anyja családtagjai váltakozva veszik körül; ő apja mellé kerül; majd a sebes körtáncban hol ez, hol az bukkan fel, s tűnik el mellőle; ő keresi párját, szerelmét – hiába. A kört megszakítani nem lehet. Lassanként „letisztult és egyetlen melódiává egyszerűsödött a zene, már csak Fellini *8 és fél* dallama szólt”, amit mindnyájan közösen énekeltek, s így ő is énekelhette. Ta-ta-ta-ta-tra-ta-ta-a-a és tra-ta-ta-ta-ta-a-a – így, a végtelenségig. Mert a zene nem hal el soha; az Élet körtánca örök, a távozóik helyére újak lépnek.

Ezt az önmaga körül pergő-forgó, mégis spirálisan előrehaladó kört (a mindig a saját farkába harapó élet-kígyót) örökíti meg Mátyus Aliz regénytrilógiájában, sajátosan nőies aspektusból, kiemelve a zenekarból, az ösztáncból a *saját-élet*, *saját-álmok* messze-csengő szólamát.